

Dorota Kłos

Od komunikacji do rozmowy

Językowe ABC

Żyjemy w otoczeniu rzeczy, ale to język jest *ośrodkiem bytowania człowieka*¹. Kiedy jednak wypowiadamy słowo „język”, o czym tak naprawdę mówimy. W pytaniu tym kryje się całe skomplikowanie i niejednoznaczność używanych słów. W codziennej praktyce mówienia posługujemy się pojęciami język i mowa wymiennie. Język to słowa – wypowiedziane i usłyszane, zapisywane i odczytywane – ujęte w normy gramatyczne, czyli reguły ich tworzenia i łączenia, z kolei każdy akt użycia języka, czyli systemu znaków (słów) i reguły ich łączenia nazywany jest mową. Język jest – co prawda – zjawiskiem prymarnym w stosunku do mowy (najpierw nabywamy/tworzymy system językowy, aby mówić), jednak intuicyjnie czujemy, że użycie/używanie języka to sprawa bardziej skomplikowana, bo w mowie zaczyna się i kończy wszelkie wyjaśnianie tego, co *pomyśli głowa*².

Zdolność skutecznego komunikowania się i porozumiewania się z innymi osobami (rozwijana m.in. w języku ojczystym) jest jedną z kształtowanych i rozwijanych w szkole kompetencji kluczowych – definiowanych jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw³. Oznacza to, że na nauczyciela spoczywa obowiązek rozwijania, monitorowania, korygowania i kontrolowania procesu porozumiewania, czyli nabywania przez ucznia zdolności:

*[...] identyfikowania, rozumienia, wyrażania, tworzenia i interpretowania pojęć, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie, przy wykorzystaniu obrazów, dźwięków i materiałów cyfrowych we wszystkich dziedzinach i kontekstach. Zakłada [...] zdolność skutecznego komunikowania się i porozumiewania się z innymi osobami, we właściwy i kreatywny sposób*⁴.

1. W myśli Hansa-Georga Gadamera odnaleźć można ważną intuicję, że język nie tylko wyjaśnia świat, ale określa, kim jesteśmy jako ludzie ze zdolnością posługiwania się językiem.

2. Juliusz Słowacki, Beniowski, Pieśń V. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/beniowski-piec-pierwszych-piesni.html> [dostęp: 25.11.2023]

3. Zalecenie Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=en) [dostęp: 25.11.2023]

4. Tamże.

Warunkiem niezbędnym do rozwijania tej umiejętności jest dbałość nauczyciela o sprawność i poprawność językową nie tylko uczniów, ale także własnych wypowiedzi: nauczyciel powinien być najpierw wzorem, dopiero w dalszej kolejności kontrolerem i weryfikatorem. Szczególną rolę pełni oczywiście polonista: rozwija kompetencje językowe uczniów (m.in. w ramach lekcji gramatyki i nauki o języku), a w ocenie wypowiedzi uwzględnia zarówno zawartość merytoryczną, jak i poziom opanowanych umiejętności językowych. Mylne jest jednak założenie, że tylko na nauczyciela języka polskiego spoczywa obowiązek kształtowania poprawnych nawyków językowych, czyli świadomego używania języka z zachowaniem norm poprawnościowych.

Wiedza językowa i kompetencje językowe uczniów, rozumiane jako opanowanie *systemu reguł gramatycznych umożliwiających [...] generowanie zdań uznanych powszechnie za poprawne*⁵ powinny stanowić szczególną troskę nauczycieli także dlatego, że stanowią niezbędny warunek umożliwiający opanowanie kompetencji komunikacyjnej. Trudno wyobrazić sobie, że ktoś, kto nie potrafi zbudować wypowiedzi zgodnie z obowiązującymi regułami gramatycznymi, jest w stanie opanować wiedzę przedmiotową, uczestniczyć w życiu społecznym czy nawiązywać relacje. Wypowiedzi – niezrozumiałe dla innych, określane jako niekomunikatywne – nie spełniają najważniejszych funkcji języka: przekazywania i odbierania informacji, oddziaływania na odbiorcę, wyrażania własnych uczuć, sądów i ocena w konsekwencji wymiany przekonań i poglądów. Kompetencja językowa – rozumiana również jako zdolność swobodnego i poprawnego posługiwania się językiem – oznacza zdolność uczenia się, ale także porozumiewania się i wyrażania za pomocą języka tego wszystkiego, co użytkownik chce wyrazić po to, by budować więzi społeczne:

Rozwijanie umiejętności rozumienia i tworzenia informacji stanowi podstawę dalszego uczenia się i innych interakcji językowych.⁶

5. Termin kompetencja językowa wprowadził do gramatyki generatywno-transformacyjnej Noam Chomsky; cyt za: Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego, red. A. Szulc, PWN Warszawa 1984, s. 115.

6. Zalecenie Rady...

Jak widać, efektywne i społecznie pożądane komunikowanie nie wynika jedynie ze sprawności językowych, nie wystarczy mówić poprawnie, a nawet pięknie. Warto pamiętać, że używamy także języka (mówimy) o czymś w określonym celu, ale przede wszystkim do kogoś.

Nauczycielu: komunikuj się i... bądź jak SIWEK

Sprawność językowa nie jest więc jedynym czynnikiem warunkującym skuteczną komunikację. Nadrzędną rolę wobec sprawności językowej odgrywa kompetencja komunikacyjna, czyli zdolność wykorzystania języka jako narzędzia w niezwykle złożonym celu, jakim jest porozumiewanie z innymi ludźmi.

Jednakże sam termin „komunikacja” nie wydaje się jasny i oczywisty. Jak zauważa Bożydar L.J. Kaczmarek *można się komunikować z komputerem, lecz raczej trudno dojść z nim do porozumienia*⁷. A to znaczy, że nie o komunikację chodzi, ale komunikowanie się, czyli obustronną wymianę komunikatów⁸. Z tego wynika, że współczesna szkoła nie może być (i nie jest) jedynie miejscem, w którym nauczyciel komunikuje (jest nadawcą komunikatu), a uczeń odbiorcą. Jednostronna komunikacja: ja – nauczyciel mówię, ty – uczeń słuchasz jest zaprzeczeniem celu, dla którego posługujemy się językiem i komunikujemy się ze sobą. W takim ujęciu powinna stawać się przestrzenią nie tylko zdobywania/nabywania wiedzy, kształtowania umiejętności i postaw, ale także miejscem budowania relacji, wymiany myśli i idei. Bez relacji i budowania więzi trudno wyobrazić sobie edukację i proces wychowania.

Dbałość o rozwój kompetencji komunikacyjnych uczniów – jeśli ma być świadomym działaniem nauczyciela – powinna oznaczać także doskonalenie własnych kompetencji komunikacyjnych. Należy je rozumieć po prostu jako proces komunikowania się z uczniem. Warto więc pamiętać, że komunikaty/mowa mają być nie tylko wzorem mowy *jasnej i wyraźnej*, czyli takiej, którą odbiorca jest w stanie poprawnie zinterpretować zgodnie z intencją nadawcy, ale przede wszystkim ma być otwarciem na dialog. Kiedy rozumiemy się nawzajem (rozumiemy mowę), komunikacja ma szansę stać się rozmową.

Aby ten cel osiągnąć, należy spełnić kilka istotnych warunków: potrzebna jest wola porozumienia, ale także pozytywna postawa zarówno wobec języka, jak i rozmówcy:

*Pozytywna postawa w stosunku do porozumiewania się [...] obejmuje skłonność do krytycznego i konstruktywnego dialogu, [...] zainteresowanie kontaktami z innymi ludźmi. Wiąże się to ze świadomością oddziaływania języka na innych ludzi oraz potrzebę rozumienia i używania języka w sposób pozytywny i odpowiedzialny społecznie*⁹.

Wielu badaczy zajmujących się teorią komunikacji podkreśla, że skłonni jesteśmy słuchać innych, wchodzić w dialog i odpowiadać na komunikaty, jeśli ci, którzy do nas mówią, zdobędą nasze zaufanie¹⁰. Nikogo, kto zna szkolną rzeczywistość, nie trzeba zbytnio przekonywać, jak istotne jest to, żeby uczniowie słuchali nauczycieli, a nie tylko byli im posłuszni. Jak jednak zdobyć przychylność uczniów bez uciekania się do pochlebstw i manipulacji? Nie ma oczywiście jednej wyczerpującej i zadowalającej odpowiedzi. Ciekawe rozwiązanie zaproponował Kaczmarek, który niezbędne czynniki warunkujące skuteczność oddziaływań ujął w formę skrótownca SIWEK¹¹. Pierwsze litery akronimu oznaczają postawy, które otwierają na dialog i budują zaufanie. Są to: Sympatyczność (czyli uśmiech, zachęcanie do opowiadania), Inteligencja (przede wszystkim emocjonalna, swoboda i naturalność), Wiarygodność (m. in. przyznawanie się do błędów), Empatia (wczuwanie się w nastrój rozmówcy), Kompetencja (znajomość danego zagadnienia).

Inaczej rzecz ujmując, ważne są nie tylko przekazywane w sposób poprawny treści, lecz także – a może przede wszystkim – to, kto mówi, i jakie jest jego nastawienie: do przekazywanych treści i do odbiorców. Dla nauczyciela rady te mogą stać się początkiem niezwykle inspirujących rozmów z uczniami. Czego wszystkim zajmującym się edukacją życzę.

9. Zalecenie Rady...

10. Bożydar L.J. Kaczmarek, *Misterne gry...*, s. 58-59.

11. Tamże, s. 58-59.

7. Bożydar L.J. Kaczmarek, *Misterne gry w komunikację*, Wydawnictwo UMCS Lublin 2009, s. 4-5.

8. Tamże, s. 4-5.

Dorota Kłós

Nauczycielka języka polskiego, etyki i filozofii, mediatorka, opiekunka Szkolnego Koła Wolontariatu „Micek i przyjaciele” w II Liceum Ogólnokształcącym im. A. Mickiewicza w Słupsku, koordynatorka projektów wolontariackich realizowanych przez uczniów, finalistka konkursu Nauczyciel Pomorza 2022.